

UDK 372.8

Mamarasulova Iroda Jumanovna

2 kurs magistr

Jizzax davlat pedagogika institute

Jizzax, Uzbekistan.

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING ANTROPOPRAGMATIK TADQIQI

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz hamda o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklarning ayrim jihatlari, jumladan antropopragmatik tomonlama tadqiq etiladi.

Kalit so‘zlar: frazeologiya, til, qiyoslash, tilshunoslik, tarjima, ibora.

ANTHROPOPRAGMATIC STUDY OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK

Annotation: this article examines some aspects of phraseological units in English and Uzbek, including antropopragmatic aspects.

Keywords: phraseology, language, comparison, linguistics, translation, phrase.

KIRISH. Frazeologik birliklarni o‘rganish jarayonida qiyosiy-chog‘ishtirish taqqoslash usulidan foydalanishni olimlar munozarali va hatto imkonsiz deb hisoblashgan. Ammo yigirmanchi asrning 60-yillarining ikkinchi yarmida birinchi marta qiyosiy, tizimli-tipologik va areal frazeologiya masalalari samarqandlik tilshunoslar L.I.Royzenzon va Yu.Yu. Avaliani asarlarida ilk bor ko‘tarilgan hamda frazeologiyaning shakllanishi va rivojlanishi jarayonida turli tizimli tillar va hattoki tipologik jihatdan har xil tillar frazeologiyasini qiyosiy o‘rganishning ahamiyati alohida ta’kidlangan.

ADABIYOTLAR SHARHI. Zamonaviy tilshunoslikda qarindosh va qarindosh bo‘lmagan tillarning frazeologiyasini qiyosiy o‘rganish ingliz, rus va o‘zbek tillari frazeologiyasining o‘ziga xos xususiyatlarini yaxshiroq anglashga,

tillararo frazeologik birliklarning mohiyatini aniqlashga imkon beradi. Jumladan, taqqoslangan tillarning tabiatidan kelib chiqqan holda aloqador (ingliz va nemis), uzoq qarindoshlik (rus va nemis); o‘zaro bog‘liq bo‘lmagan (ingliz va o‘zbek); aralash (nemischa-ruscha-o‘zbekcha) farqlanadi. Semantik-struktural tabiati bo‘yicha esa 1) tuzilishi va vazifasi bir xil bo‘lgan frazeologik birliklar guruhi¹; 2) frazeologik birliklar guruhi, shu jumladan semantik jihatdan o‘xshash komponent; 3) bir xil tipdagi ishoraviy ma’noga ega bo‘lgan frazeologik birliklar guruhi; 4) bir xil leksik-grammatik tuzilishga ega va turli tillarda birlashtirilgan semantikaga ega bo‘lgan frazeologik birliklar guruhini aniqlash va tadqiq etish imkonini yaratadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Pirovard natijada: 1) frazeologik birliklarning grammatik xususiyatlari; 2) frazeologik birliklarning leksik (tarkibiy) tarkibi; 3) frazeologik semantika va frazeologik tizimdagi semantik munosabatlar; 4) frazeologizmdagi uslubiy xususiyatlar va hodisalar; 5) frazeologizmlarning miqdoriy xususiyatlari ilmiy tadqiqatga tortiladi.

O‘zbek va ingliz tillarining frazeologik birliklari o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlar nimada, ular tilda asosan qanday namoyon bo‘ladi; ular qanday intralingvistik va ekstralingvistik omillar bilan belgilanadi, somatik frazeologik birliklarning tillararo ekvivalentligi darajasi qanday degan savollarga javob topish mumkin bo‘ladi. Frazeologizmning o‘ziga xos xususiyati shundaki, u ozmi-ko‘pmi, tilning yaruslaridagi asosiy xususiyatlarini aks ettiradi. Frazeologik birliklar uchun leksika yoki so‘z birikmasi asos hisoblandi. Frazeologik birliklar so‘zlarning o‘zaro uyushmasidan shakllanadi. Shu sababli qiyosiy frazeologik tahlilning o‘ziga xos xususiyati - birlamchi tizimlarni - leksika va grammatikani, shuningdek ularning frazeologiyada namoyon bo‘lish xususiyatlarini hisobga olish

---

¹ Royzenzon L.I. Sintaksis i frazeologiya. // Проблемы синтаксиса -Lvov, -2013, -p. 49-50.

zaruriyati kelib chiqib o'rganiladi².

Masalan, o'zbek tilidagi *boshini aylantirmoq* frazeologik birligi ingliz tilida *turn smb's head* rus tilida– *krujit / vskrujit komu-libo golovu tarzda* ifodalansa, o'zbek va ingliz,rus tillarida maqollar bilan ifodalangan ismning aniqlik / noaniqlik grammatik kategoriyasi mavjudligi bilan xarakterlidir: *an eye for an eye – oko za oko – boshga bosh*.kabilar.

Ma'lumki, frazeologik birliklar, leksemalar, sintaktik va morfologik vositalar tarkibiga kirib, ularning doimiy paradigmatic yoki sintagmatik o'zgaruvchanligi sezilarli darajada cheklanadi. Shuningdek, bu cheklovlar turli frazeologik birliklar uchun bir xil emas. Masalan, maqolaning quyidagi inglizcha frazeologik birligidagi "*poor as a church mouse*", ammo uni alohida frazeologik birliklarda muntazam ravishda almashtirish imkoniyati "*put on a / the face of smth.*".mavjud emas. Frazeologik birliklar asosan turg'un tarkibga ega bo'ladi.

Muayyan frazeologik birliklarni taqqoslash tarjima nazariyasida, frazeografiya nazariyasida, qiyosiy tipologik tadqiqotlarda frazeologik birliklarning tillararo bog'liqligining turli jihatlariga asoslangan bo'ladi.

Turli tillardagi frazeologik birliklarning funksional-semantik korrelyatsiyasi taqqoslanadigan frazeologik birliklarning umumiy tarkibidagi semantik tarkibning o'ziga xosligini, funksional-semantik o'ziga xoslik kombinatsiyasini va to'liq frazeologik ekvivalentlarni ifoda etishini ko'rsatadi. Masalan: : *Armed to the teeth – voorujennyy do zubov – tish tirnog'igacha qurollangan*.yoki *the eye of heaven - nebesnoe oko*. samoviy ko'z. yoki tarkibiy farqlarning ahamiyati Masalan : *a heart of stone – kamennoe serdse – tosh yurak* stligi ko'zga tashlanadi³.

Taqqoslanayotgan tillardagi frazeologik birliklar faqat mavhum obrazli model bilan birlashtirilgan bo'lsa, unda ularning funksional- semantik

² Kunin A.V. Frazeologiya sovremennogo angliyskogo yazyka.- M.: 2016 g.15-24-betlar.

³ Rahmatullaev Sh. O'zbek tili frazeologizmlarining izoli lug'atiToshkent, 2012 yil

korrelyatsiyasi o'z xarakterini yo'qotadi, chunki bunday mavhum modelga muvofiq bir xil ma'noga ega bo'lgan bir qator frazeologik birliklar shakllanishi mumkin. Faqatgina mavhum obrazli model mos keladigan bo'lsa, frazeologik birliklarning funksional-semantikkorrelyatsiyasi odatda to'liq bo'lmaydi.

Ingliz, o'zbek va rus tillarining taqqoslangan frazeologik birliklarining aspekt o'ziga xosligi bilan umumiy frazeologik ma'no farqlari ko'p yo'nalishli qayta ko'rib chiqish natijasi bo'lishi mumkin. Yana bir sabab, bir xil umumiy ma'no fonida qo'shimcha semantik soyalarning paydo bo'lishi bo'lishi mumkin. Masalan: ingliz tilining ijobiy rangdagi frazeologik birligi *keep one's chin up* (burningizni ko'taring) rus tiliga burni burish uchun frazeologik birlik sifatida tarjima qilinishi mumkin. (takabburlik bilan). Demak, taqqoslangan frazeologik birliklarnisinchkovlik bilan o'rganish bilan bir qator boshqa semalarni ham ajratish mumkin va birliklarni turli xil xususiyatlarga ko'ra taqqoslashda ekvivalentlik mezonlarini olish mumkin.

1) voqelik nomlari va ingliz bo'lmagan, rus bo'lmagan kelib chiqishi ismlari bo'lgan frazeologik birliklar; Masalan: *Achilles' heel* - *axillesova pyata*; *Buridan's ass* - *buridanov osel* Bunday frazeologik birliklar yevropa madaniyatining umumiyligi bilan bog'liq, chunki ingliz va rus tillarida ham frazeologizmlarning shakllanishiga ko'plab frazeologik birliklarning manbalari bo'lgan qadimgi mifologiya va Injil katta ta'sir ko'rsatdi. O'zbek tilida ingliz va rus tillariga nisbatan bunday frazeologik birliklar ifodalanmaydi.

2) mustaqil ishlatishda eng ko'p uchraydigan leksema-komponentli frazeologik birliklar. Masalan: *hold one's head high* – *высоко держат голову – boshini baland kutarib yurmoq*.

3) frazeologik birliklar, shu jumladan milliy nomlar va milliy haqiqat nomlari uchun nolga yaqin; masalan: *Heart of Dixie*; *trishkin kaftan*; *Daqyonusdan qolgan*.

XULOSA VA MUNOZARA

Shunday qilib, frazeologik birliklarning tillararo tomoni va funksional-semantik korrelyatsiyasi nisbatan avtonom hodisalardir. Tillararo frazeologik ekvivalentlarning tipologiyasi ularning o‘zaro ta‘siriga asoslangan bo‘lib, ular orasida tarkibiy va funksional-semantik korrelyatsiyani birlashtirgan strukturaviy-semantik va funksional-semantik korrelyatsiya mavjud bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Royzenzon L.I. Sintaksis i frazeologiya. // Проблемы синтаксиса -Lvov, -2013, -p. 49-50.
2. Kunin A.V. Frazeologiya sovremennogo angliyskogo yazyka.- M.: 2016 g.15-24-betlar.
3. Molotkov A.P. Frazeologiya sovremannogo russkogo yazyka. M.: 2019g. 30-57-betlar.
4. Ogolsev V.M. Ustoychivые sravneniya s sisteme russkoy frazeologii. -L., 2018. -p. 25.
5. Rahmatullaev Sh. O‘zbek tili frazeologizmlarining izoli lug‘atiToshkent, 2012 yil
6. Mamatov A.E . O‘zbek frazeologiyasi(O‘quv qo‘llanma).Toshkent, 2019 yil